

DESHERETAMENT PER MANCA DE RELACIÓ JURISPRUDENCIAL. ANÀLISI JURISPRUDENCIAL

per

JORDI MEDINA ORTIZ

Doctor en dret Advocat
<jordimedinaortiz@icab.cat>

MERITXELL GABARRÓ I SANS

Advocada
<mgabarro@gabarroadvocats.com>

RAQUEL FRANCO MANJÓN

Advocada
<rfranco@gabarroadvocats.com>

RESUM: *El Llibre quart del Codi civil de Catalunya, relatiu a les successions, aprovat per la Llei 10/2008, de 10 de juliol, va introduir una nova causa de desheretament just consistent en la manca de relacions familiars entre causant i legitimari per culpa exclusivament imputable al legitimari. La major part de la doctrina va acollir de bon grat la introducció d'aquesta nova causa de desheretament però, en general, es va criticar la seva indeterminació. Havent transcorregut set anys des de la seva entrada en vigor, ja comença a haver-hi algunes sentències d'audiències provincials que interpreten i apliquen aquesta causa de desheretament, de manera que es poden començar a cercar els criteris interpretatius jurisprudencials d'aquesta norma.*

Paraules clau: *Testament, llegítima, desheretament, jurisprudència, família.*

ABSTRACT: *The Fourth Book of the Civil Code of Catalonia concerning successions, approved by Law 10/2008, of July 10, introduced a new cause of fair disinheritance that consist in the lack of family relationships between the deceased and the legitimate, fault exclusively attributable to the legitimate. The greater part of the doctrine welcomed the introduction of this new cause of fair disinheritance but, in general, they criticized its indeterminacy. Having passed seven years since its entry into force, it begins to appear sentences of the Provincial Court that interpret and apply this cause of fair disinheritance, so that it is possible to find the interpretative criteria of precedents of this rule.*

Keywords: *Will, legitimate, fair disinheritance, jurisprudence, family.*

Sumario: I. FONAMENT DE LA NOVETAT LEGISLATIVA. II. REQUISITS DEL DESHERETAMENT JUST PER MANCA DE RELACIÓ FAMILIAR. 1. *De la causa objectiva de desheretament per manca de relació familiar.* 1.1. Absència de relació familiar entre el causant i el legitimari. 1.2. Caràcter continuat i manifest de l'absència de relacions familiars. 1.3. De la imputabilitat exclusiva al legitimari. 2. *De la voluntat del testador com a requisit del desheretament.* 2.1. El perdó i la reconciliació.

I. FONAMENT DE LA NOVETAT LEGISLATIVA

El desheretament té com a finalitat privar al legitimari del seu dret de llegítima (art. 451-17.1 CCCat.), en aquest mateix sentit, la STSJCAT 32/2010, de 6 de setembre de 2010¹. Donat que la llegítima és una institució de dret necessari, el desheretament només es considerarà just i, per tant, tindrà efectes, quan es donin els requisits legalment previstos. En aquest sentit, abans de la novetat legislativa introduïda per la Llei 10/2008, de 10 de juliol, del llibre quart del Codi civil de Catalunya, relatiu a les successions², el desheretament estava regulat a l'art. 370 CS, en virtut del qual, només era possible desheretar al legitimari per motius que suposaven la realització d'un acte molt greu per part seva i contra el seu causant; denegació d'ajuda, maltractaments o injúries, trencament del vincle jurídic de la pàtria potestat (si bé aquest trencament funcionava únicament de forma unidireccional: només en perjudici del progenitor; no en perjudici del fill).

Altres situacions com la manca de relació afectiva i comunicació entre legitimari i causant, el seu abandonament sentimental durant l'última malaltia, l'absència de cap interès mostrat pel legitimari envers el seu causant, etc. no facultaven el desheretament ja que, segons la nostra jurisprudència, dites actituds, corresponien al camp de la moral i, en conseqüència, escapaven de l'apreciació i valoració jurídica. Per aquest motiu, en nombroses sentències, es deia que aquells actes del legitimari envers del seu causant, només restaven sotmesos «al tribunal de la seva consciència».

Aquestes situacions són, avui en dia, cada vegada més freqüents ja que és innegable que hi ha hagut un canvi social en les relacions familiars; situacions de parelles, casades o no que, una vegada s'ha trencat la parella, refan la vida amb una nova parella allunyant-se dels fills que van tenir amb la primera parella; persones vídues que refan la seva vida amb una nova parella, que és vista pels fills com una persona aliena a la família que vol aprofitar-se de la situació del vidu/a; persones grans que viuen soles estableixen vincles d'afecte amb les persones que les cuiden i, en canvi, senten rebuig pels fills, per considerar que els abandonen i no es recorden d'ells, etc.

Aquest canvi social, va provocar que, fins i tot abans de la nova normativa, poguéssim trobar algun exemple jurisprudencial en el qual, per la via de

1. Roj: STSJ CAT 8045/2010 – ECLI:ES:TSJCAT:2010:8045; Id Cendoj: 08019310012010100062.

2. DOGC núm. 5175, 17 de juliol i BOE núm. 190, de 7 d'agost de 2008.

la interpretació de la causa 3a de l'art. 370 CS, es donava carta de naturalesa a situacions en les que la causa de desheretament s'aproximava a la ruptura de les relacions familiars.³ Encara que, en aquells casos i per imperatiu legal, sempre era necessari trobar actes del legitimari equiparables a les injúries o als maltractaments.

Partint d'aquests precedents, l'Observatori de Dret civil de Catalunya va assumir aquestes veus que advocaven per la inclusió de la ruptura de les relacions familiars entre les causes de desheretament. Així, en el Projecte de llei d'aprovació del llibre IV del CCCat es va incloure l'article Art. 451-21.e), en el qual s'enunciava aquesta causa de desheretament en els termes següents:

«e) El trencament manifest i continuat en el temps de la relació familiar entre el causant i el legitimari, sempre que no sigui per causa exclusivament imputable al causant».

En la defensa del Projecte de llei, la consellera de Justícia, Hble. Sra. Montserrat Tura, no va fer al·lusió directa a aquesta causa de desheretament, si bé sí que va fer referència a la negació dels aliments com a causa de desheretament. Entre les intervencions dels representants dels Grups Parlamentaris, només trobem una menció directa d'aquesta nova causa de desheretament en el representant del Grup Mixt, Sr. Domingo Domingo, que va valorar com a positiva la nova causa de desheretament.

Malgrat això, en la tramitació del Projecte de llei, es va introduir una esmena de modificació, proposada per unanimitat per tots els grups parlamentaris, que implicava una nova redacció de diversos articles del Projecte. Entre ells, es va modificar la redacció de la causa de desheretament que estudiem. D'acord amb aquesta esmena, el precepte va quedar redactat en els termes següents:

«e) L'absència manifesta i continuada de relació familiar entre el causant i el legitimari, sempre que sigui per causa exclusivament imputable al legitimari».

Com es pot apreciar, el canvi no és només una simple correcció d'estil, sinó que implica una clara modificació conceptual al posar aquesta nova causa de desheretament en concordança amb la resta de causes de desheretament just. Així, les causes de desheretament, diguem, «*tradicionals*» consisteixen, o bé en ofenses al causant, o bé en conductes indignes del legitimari. Són per tant, actes realitzats pel propi desheretat de forma voluntària i imputables a ell. Per tant, aquesta «*nova*» causa de desheretament també havia de respondre a aquesta idea d'imputabilitat exclusiva al legitimari. Fins i tot, es podria dir que la voluntat del legitimari de trencar la relació familiar, exterioritzada mitjançant actes propis, implica una renúncia per part seva a la relació familiar i, per tant, se l'impedeix exigir, quan li convingui, els efectes beneficiosos de la mateixa. En aquest sentit, la SAP BCN (Secció 14), de 30 de abril de 2014⁴.

3. P. ex. SAP BCN (Secc. 16^a) 212/2006, de 4 de maig de 2006 (Roj: SAP B 5473/2006 – ECLI:ES:APB:2006:5473; Id Cendoj: 08019370162006100251).

4. Roj: SAP B 3359/2014 – ECLI:ES:APB:2014:3359; Id Cendoj: 08019370142014100145.

II. REQUISITS DEL DESHERETAMENT JUST PER MANCA DE RELACIÓ FAMILIAR

L'estructura del desheretament requereix que concorrin dos elements: d'una banda, la causa objectiva de desheretament (prevista a l'art. 451-17 CCCat) i, d'altra banda, la voluntat del testador que ha de manifestar expressament al seu testament, codicil o pacte successori la voluntat de desheretar el seu legitimari –a qui haurà de designar amb el seu nom– i la causa objectiva que concorre per desheretar (art. 451-18 CCCat).

Cal tenir en compte, en tot cas, que les normes que regulen les causes de desheretament, són normes de caràcter sancionador ja que priven determinades persones d'uns drets que en principi la llei els reconeix i, per tant, han de ser interpretades de forma restrictiva (art. 25 CE). Tanmateix, de conformitat amb l'art. 451-20 CCCat, en cas que el legitimari desheretat impugni la causa de desheretament, la càrrega de la prova de l'existència d'aquesta causa correspon a l'hereu. Així, p. ex., SAP de Tarragona (Secció 1), de 28 de gener de 2014⁵; SAP Barcelona, Secció 11^a, 248/15, de 30 de setembre de 2015⁶; i SAP Barcelona, Secció 11^a, 7/2016, de 14 de gener de 2016⁷, que afirmen:

«Por ser la legítima una institución de Derecho necesario, la desheredación únicamente surtirá efecto cuando concurren de manera estricta los requisitos previstos por la ley (art. 451-18 CCCat), en caso contrario será considerada injusta con posibilidad del legitimario así desheredado a exigir lo que por legítima le corresponde (art. 451-21.1 a, b y 2 CCCat). Para calificar de justa la desheredación será preciso: a. que conste en un acto de disposición por causa de muerte, en nuestro caso el último testamento otorgado por doña Candelaria el 3-11-10 (documentos 2 y 3 de la demanda); b. que sea total e incondicionada con designación nominal del legitimario desheredado, en nuestro caso don Arturo, hijo de la testadora; c. que se funde en alguna/s de las causas que de manera taxativa –sin posibilidad de interpretación extensiva (SS APBarcelona, Sec. 13^a, de 25-11-09, Sec. 19^a de 15-5-13 y Sec. 17^a de 13-3-15)– tipifica el legislador».

Per últim assenyalar que l'acció d'impugnació del desheretament, prescriu als quatre anys a comptar des de la mort del causant.

1. DE LA CAUSA OBJECTIVA DE DESHERETAMENT PER MANCA DE RELACIÓ FAMILIAR

Segons l'art. 451-17 e) CCCat, és necessària la concurrència de tres requisits⁸:

1. Absència de relació familiar entre el causant i el legitimari.
2. Caràcter continuat i manifest de l'absència de relacions familiars.
3. Que la causa de l'absència de relacions es degui, exclusivament, al legitimari.

5. Roj: SAP T 17/2014 – ECLI:ES:APT:2014:17 – Id Cendoj: 43148370012014100011.

6. Roj: SAP B 9581/2015 ECLI:ES:APB:2015:9581 – Id Cendoj: 08019370112015100255.

7. Roj: SAP B 488/2016 – ECLI:ES:APB:2016:488 Id Cendoj: 08019370112016100025.

8. En aquest sentit, la SAP BCN (Secció 14^a), de 30 d'abril de 2014 (Roj: SAP B 3359/2014 – ECLI:ES:APB:2014:3359 – CENDOJ: 08019370142014100145).

1.1. Absència de relació familiar entre el causant i el legitimari

Partint d'una necessària interpretació restrictiva de les causes de desheretament, s'ha arribat a afirmar, que per tal que concorri la causa de desheretament és necessari que no hi hagi cap mena de relació. Però, no compartim aquesta interpretació perquè, en realitat, la norma només parla d'una absència de relació de «caràcter familiar».

Un primer punt a determinar serà, doncs, què és una relació familiar. Algunes sentències, aclareixen que pot haver-hi una relació professional o mercantil, però que no sigui familiar. Fins i tot, arriben a donar algun criteri. Així, p. ex. la SAP BCN (Secció 14^a), de 30 de abril de 2014⁹, estableix:

«En cuanto a la falta de relación la doctrina considera que para que exista esta ausencia de relación es necesario que no haya contacto entre el testador y el desheredado, que se hayan dejado de ver, discurrendo sus vidas por caminos diferentes. Puede haber habido una relación no familiar, mercantil o profesional, la cual no obsta para que exista esta causa de desheredación. A tal efecto habrá que atender a las costumbres que existan y se prueben en el tiempo y en el lugar».

Per tant, un primer element a tenir en compte serà, sens dubte, els costums del temps i del lloc. Es tracta de conceptes indeterminats, la determinació dels quals queda a criteri del jutgador. La dificultat intrínseca de determinar aquests conceptes es complica avui dia amb la multiculturalitat que impera en el nostre país i amb el concepte plural de família, al·ludit pel mateix preàmbul de la Llei 10/2008.

La SAP de Lleida (Secció 2^a), de 7 de maig de 2015¹⁰ fa una valoració conjunta d'una situació de ruptura generalitzada i prolongada en el temps de la relació familiar entre mare i fill, en la qual hi ha hagut, però, contactes esporàdics entre ambdós. I considera que aquests contactes esporàdics no són suficients per a excloure la causa de desheretament. Concretament, estableix:

«(...) quan es parla d'absència manifesta i continuada de relació no vol dir que aquella no pugui quedar represa puntualment per algun fet concret, com ara una trobada puntual o una felicitació sinó que més aviat s'està referint a una manca de relació que res té a veure amb la pròpia entre mare i fill, unida a una desafecció palesa, segurament derivada del comportament del fill amb episodis com el de les acusacions vessades contra el seu cunyat que convivia amb la finada i al respecte que intentava emmetzinar-lo, o el comportament mantingut amb el marit de la seva mare, el Sr. José respecte del qual ni tan sols va acudir al seu enterrament. És tot plegat que integra la causa de desheretament que de forma innovadora recull el CCCat»¹¹.

9. Roj: SAP B 3359/2014 – ECLI:ES:APB:2014:3359 – CENDOJ: 08019370142014100145.

10. Roj: SAP L 397/2015 – ECLI:ES:APL:2015:397 – CENDOJ: 25120370022015100191.

11. Atès el caràcter particularment il·lustratiu de l'anàlisi de les circumstàncies fàctiques relatives a les relacions familiars, reproduïm a continuació el paràgraf tercer del fonament de dret tercer, de la SAP Lleida (Secció 2^a), de 7 de maig de 2015 (Roj: SAP L 397/2015 – ECLI:ES:APL:2015:397 – CENDOJ: 25120370022015100191).

«(...) Sens diu per l'apel·lant que les cartes de 1996-97 que aporta la demandada no poden prendre's en consideració ja que anaven dirigides al cunyat i per tant no suposen un trencament amb la mare

La SAP BCN (Secció 1ª), de 29 de gener de 2014¹² conclou que la manca de comunicació entre el pare i el fill durant la darrera malaltia, juntament amb l'absència d'interès per part del fill pels problemes del pare, afegit al fet que el fill no va assistir a l'enterrament del pare, no es poden considerar com una absència de relacions familiars. El Tribunal diu que són qüestions de consciència o de moral, en la qual els tribunals no hi poden entrar. En tot cas, considerem que aquesta Sentència encara estava molt impregnada per l'anterior normativa i la molt restrictiva jurisprudència que la interpretava, com ho demostra el fet que en dita Sentència es citi una STS de 28 de maig de 1993 que aplicava el CC.

En tot cas, com veiem, el jutgador té un àmbit de discrecionalitat¹³ molt ampli per valorar si hi ha relació *familiar* o no entre legitimari i causant. En tot cas, entenem que el requisit de la causa de desheretament no consisteix necessàriament en una absència total de relacions entre el causant i el testador, sinó que bastarà una manca d'aquell tipus de relacions que socialment es consideren relacions familiars. Aquestes relacions es caracteritzen per uns *estàndards* socials adequats al temps i lloc, així com al tipus de família que es tracti i les característiques socials, econòmiques, laborals, culturals, etc. de la mateixa.

i que no es té en compte les fotografies, els emails o les felicitacions nadalenesques. Doncs bé això no és així atès que la sentència valora tot aquest extrems i es refereix a les fotografies, als emails i a la felicitació nadalena però no n'hi extreu la mateixa conclusió del demandant. De fet el jutge el que fa és una valoració conjunta de la prova, com no pot ser d'altra manera atès que qual es parla de absència manifesta i continuada de relació no vol dir que aquella no pugui quedar represa puntualment per algun fet concret, com ara una trobada puntual o una felicitació sinó que més aviat s'està referint a una manca de relació que res té a veure amb la pròpia entre mare i fill, unida a una desafecció palesa, segurament derivada del comportament del fill amb episodis com el de les acusacions vessades contra el seu cunyat que convivia amb la finada i al respecte de què intentava emmetzinar-lo, o el comportament mantingut amb el marit de la seva mare, el Sr José respecte del qual ni tan sols va acudir al seu enterrament. És tot plegat que integra la causa de desheretament que de forma innovadora recull el CCCat. Al dit hi afegirem que tampoc hi ha dubte que aquella manca de relació s'ha produït per causa imputable a la part actora, com de fet així es dedueix de les manifestacions dels testimonis, alguns dels quals afirmen coses com que la Sra. Patricia els havia manifestat que el fill no s'havia portat bé amb ells (Sra. Camila) o que tenia por de quedar sola amb ell (Sra. Marina), o que feia més de 10 anys que no el veia (Sr. Lluís Pedro). A diversos dels testimonis també els hi va explicar com el seu fill l'únic que volia era demanar-li diners, o també com només tenia una fotografia d'ell quan era petit i en un racó. Pel demés consta acreditat que el demandant malgrat no pugés sovint a Solsona, sí ho solia fer un cop a l'any i per la festa major. No consta que mai pernoctés a casa de la seva mare. De fet ni tan sols consta per cap testimoni visual que aquell hagués visitat la seva mare, de manera que els únics que així ho han manifestat ha estat perquè aquell els hi explicava però els que vivien amb ella manifesten que mai l'han vist per casa de la seva mare, a tal efecte només cal escoltar les declaracions de Doña Marina que va cuidar Don José primer i després de Doña. Patricia fins a la seva mort, o Doña Camila que treballava de senyora de fer feines a casa de la María Consuelo i també a casa de Doña Patricia. Tampoc se'ls ha vist junts pel carrer ni conta que mantinguessin cap tipus de relació ni escrita (tret d'una felicitació nadalena de 2006) ni telefònica, ni tan sols amb motiu de la mort del marit de la seva mare ni del seu cunyat Doroteo marit de la seva germana. Tot plegat integra la causa de desheretament que contempla el CCCat en el seu article 451.17.2 e) i en la qual ha d'encabir-se la voluntat de la testadora de desheretar el seu fill en base al "comportament inadequat amb ella". El motiu també ha de ser desestimat».

12. Roj: SAP B 1672/2014 – ECLI:ES:APB:2014:1672 – CENDOJ: 08019370012014100026.

13. SAP BCN (Secció 1ª), de 29 de gener de 2014 (Roj: SAP B 1672/2014 – ECLI:ES:APB:2014:1672 – CENDOJ: 08019370012014100026): «La apreciación de la concurrencia de esta causa de desheredación supone una cierta discrecionalidad del juez».

1.2. Caràcter continuat i manifest de l'absència de relacions familiars

El requisit de la «continuitat» és també un requisit massa indeterminat, que genera una gran inseguretats i deixa en mans del jutgador un amplíssim marge d'apreciació. La jurisprudència no ha donat encara criteris segurs. La SAP BCN (Secció 14^a), de 30 de abril de 2014 (Roj: SAP B 3359/2014 – ECLI:ES:APB:2014:3359 – CENDOJ: 08019370142014100145) ha dit:

«La ley no exige un tiempo mínimo de ausencia de contacto, pero deberá ser significativo atendiendo a las circunstancias».

«(...) En segundo lugar la ausencia de relación debe ser continuada y manifiesta. Es decir, sucesiva en el tiempo, no bastando una mera interrupción temporal por razones profesionales, educativas o de índole análoga. Asimismo esa falta de relación debe ser manifiesta, lo cual exige que se trata de una ausencia evidente y, por lo tanto, que sea conocida por terceras personas próximas al ambiente familiar de las partes».

Algun autor, quan examina el requisit de l'absència de relacions familiars en seu de causa de privació del dret d'aliments, ha assenyalat que, per exemple, en el cas de la relació dels pares amb els fills menors d'edat, que estan escolaritzats, el període d'un any pot ser un període suficient per posar de manifest l'absència de relació, perquè la vida dels escolars està clarament estructurada per anys (cursos escolars, vacances, activitats d'estiu, etc.). Però, s'ha de tenir en compte que està fent referència a la causa del 451-17.2.e), contemplada només com a causa de privació del dret d'aliments a favor dels pares i a càrrec dels fills. És evident que la relació dels pares respecte dels fills menors d'edat exigeix un seguiment continuat més intens que una relació entre adults amb independència econòmica. Així, com en un menor en edat escolar, durant un any es produeixen una sèrie d'esdeveniments importants, és possible que un adult passi més d'un any sense que passi res diferent a una vida més o menys rutinària.

Alguna sentència considera que una manca de relació durant 12 anys és causa de desheretament¹⁴; una altra parla de més de 10 anys¹⁵. Una altra sentència, en seu de dret d'aliments, es planteja si una ruptura de relacions durant 7 anys és imputable a l'alimentista, la qual cosa sembla presumir que el lapse de temps de 7 anys és suficient per considerar trencada la relació familiar¹⁶.

En canvi, altres sentències afirmen que la desatenció durant la darrera malaltia o durant els darrers mesos¹⁷ de vida del testador no són suficients per considerar que hi ha una absència de relacions familiars.

14. SAP BCN (Sección 14^a), de 30 de abril de 2014 (Roj: SAP B 3359/2014 – ECLI:ES:APB:2014:3359 – CENDOJ: 08019370142014100145): «A) Cuando el padre otorgó el último testamento, dejando sin efecto los anteriores, tenía claro que el actor era responsable del distanciamiento familiar. Podría aceptarse que la madre tuviera problemas con el hijo, cuya causa se desconoce, pero la ausencia de relación debe referirse exclusivamente a la existente entre el padre y el hijo; y éste durante unos 12 años y hasta la muerte del actor no se puso en contacto con el padre, pese a que el padre intentó una aproximación en alguna ocasión».

15. SAP Lleida (Secció 2^a), de 7 de maig de 2015 (CENDOJ: 25120370022015100191).

16. SAP Tarragona (Secció 1^a), de 28 de gener de 2014 (CENDOJ 43148370012014100011).

17. SAP BCN (Secció 14^a), de 13 de febrer de 2014 (CENDOJ 08019370142014100036): «Como ya se ha expuesto, en el supuesto de autos, no es suficiente que la causante se sintiera desatendida».

Per tant, podem concloure que el lapse de temps que s'ha de tenir per suficient per a considerar que l'absència de relacions familiars té prou consistència com per a ser causa de desheretament, ha de ser un lapse de temps d'anys. A priori, es pot afirmar que no basten uns mesos. Però, òbviament, s'hauran de prendre en consideració les circumstàncies concurrents, com ara el fet de viure el causant i el legitimari en diferents ciutats, les obligacions laborals d'un i altre, així com altres condicionants que puguin dificultar el contacte entre el causant i el legitimari. O dit d'una altra forma, es tracta de valorar un període de temps, dins del qual s'hagin produït alguns fets o situacions importants, de les que d'ordinari (en una relació familiar «normal», ateses les circumstàncies en aquell moment i en aquell lloc) el legitimari s'hauria posat en contacte amb el causant i s'hauria interessat per ell. I, per tant, s'hauran de ponderar els esdeveniments «extraordinaris» que puguin haver ocorregut durant aquest lapse de temps per valorar si realment s'ha produït la ruptura (casaments, naixements de fills, malalties greus, problemes familiars greus, etc.).

1.3. De la imputabilitat exclusiva al legitimari

Quan el legislador va decidir introduir l'absència de relacions familiars com a causa de desheretament, va optar per limitar la causa legal de desheretament únicament a aquells supòsits en què l'absència de la relació familiar es deu únicament i exclusivament a causes imputables al legitimari, de forma unilateral i sense concurrència de culpes¹⁸. En aquest punt, la jurisprudència ha denunciat que aquesta norma obliga a provar els motius de les desavinences familiars, sense que es puguin assentar criteris generals ja que s'haurà d'examinar cas per cas per determinar si la manca de relació es «culpa» exclusiva del legitimari o no. I això serà, sens dubte, font de litigis amb una gran dificultat de prova que els tribunals hauran de resoldre en base a criteris jurídics i no morals ja que, hem de recordar, que el Tribunal Suprem ha manifestat que els tribunals no poden entrar a valorar qüestions morals de les relacions familiars.

El primer element d'aquest motiu que hem de destacar és la idea d'imputació al legitimari de la manca de relació. Aquesta imputació implica que el subjecte tingui capacitat per a comprendre el seu propi acte i per dirigir la seva actuació de conformitat amb el seu enteniment¹⁹. O, dit d'una altra manera, el legitimari

los últimos días de su vida, teniendo en cuenta que falleció muy poco tiempo después de otorgar el testamento (17 de agosto de 2010 – 27 de noviembre de 2010, respectivamente). En este aspecto, cabe añadir que, oída a la actora y la demandada resulta evidente que las relaciones entre la causante y su hija, hoy actora, no eran tan pacíficas como aparentaban frente a los demás, y que, en especial los últimos meses de su vida no estuvo presente, pese a sus razonamientos, conocedora de la grave enfermedad que padecía la madre, pero ello no se erige en causa suficiente de desheredamiento conforme a la dicción literal del precepto».

18. Com hem dit més amunt, aquesta va ser l'única modificació introduïda en la tramitació parlamentària.
19. El concepte d'imputabilitat ha estat més desenvolupat per la doctrina penalista que no pas per la civilista. La imputabilitat és definida per, MIR PUIG, Santiago: «Derecho Penal – Parte General». Editorial Reppertor, 10ª edició. Barcelona, 201. Pàgina 581. «Des d'aquest punt de vista, la imputabilitat ha de definir-se, en funció de la normalitat motivacional del subjecte. La imputabilitat cessaria quan el subjecte actua sota la influència d'una motivació anormal, des del punt de vista psíquic».

per ser culpable de la manca de relació, ha de ser capaç d'actuar de conformitat amb la compressió de la transcendència dels seus actes; i que tingui «llibertat de voluntat» o «libre albedrío». És a dir, ha de tractar-se d'una persona que, coneixent la transcendència dels seus actes, pugui evitar actuar de la forma en què ho va fer. En aquest sentit, per exemple, els fills menors d'edat que es troben sota la guarda d'un dels progenitors o d'una tercera persona, encara que puguin tenir prou maduresa per a comprendre la transcendència dels seus actes, no tenen el control o lliure arbitri, ja que es troben sota la potestat del seus pares, tutors o guardadors. Per tant, no poden tenir cap responsabilitat en la manca de relacions amb els seus ascendents i, per tant, no poden ser desheretats per aquesta causa²⁰.

Però, la llei no només exigeix que el legitimari sigui culpable d'aquesta manca de relació familiar; exigeix que sigui l'únic culpable.

Efectivament, al darrer incís del precepte que examinem, introdueix el requisit què l'absència de les relacions familiars es degui, *exclusivament*, a causes imputables al desheretat.

Sembla ser que el precedent d'aquest requisit legal es troba en el dret austríac, si bé la mateixa llei austríaca va ser modificada tres anys després de la seva entrada en vigor, per tal de suprimir aquest requisit, atès que introduïa unes greus dificultats pràctiques en l'aplicació del precepte²¹.

Un sector doctrinal ha advocat per l'eliminació d'aquest requisit. A la Jornada organitzada per l'Associació Catalana d'Especialistes en Dret de Successions (Cervera, 11 d'Octubre de 2014), es va debatre aquesta qüestió, i la major part dels participants van considerar que el requisit de l'exclusivitat en la imputabilitat introdueix unes dificultats probatòries massa difícils a la pràctica, ja que normalment serà pràcticament impossible discernir amb claredat indiscutible qui ha tingut la culpa exclusiva de l'allunyament entre els membres de la família²².

20. SAP Girona (Secció 1^a), de 14 de maig de 2015 (Roj: SAP GI 406/2015 – ECLI:ES:APGI:2015:406 CENDOJ: 17079370012015100092). En el seu fonament de dret Cinquè, diu: «(...) *Aceptando plenamente la argumentación jurídica que da el Juzgador respecto de esta causa de desheredación, especialmente en que la causa de desheredación sea imputable exclusivamente al legitimario, es claro que tal causa no está justificada, pues no puede imputarse a las nietas la falta de relación con su abuela, pues en el momento en que se otorgó el testamento tenían una seis años y diez meses y la otra cinco años, por lo que difícilmente puede imputárseles la falta de relación familiar a ellas, en su caso, tal falta de relación sería imputable al padre, que impide que sus hijas se relacionen con la abuela, y dado que las causas de desheredación deben interpretarse restrictivamente, no puede fundamentarse una causa de desheredación de unos nietos en la conducta de sus padres. Por otro lado, aun siendo conscientes de que ello podría agravar aún más el conflicto familiar, si la abuela hubiera realmente querido tener relación con sus nietas, podía haberlo solicitado del Juez, pues no puede impedirse que los hijos puedan relacionarse con sus abuelos y familiares allegados, según establece el artículo 236-4 del CCCat*».

21. RIBOT IGUALADA, Jordi: «Comentari a l'article 451-17». Dins de l'obra col·lectiva: EGEA FERNÁNDEZ, Joan; FERRER RIBA, Josep (directors) i ALSACIO CARRASCO, Laura (coordinadora): «Comentari al llibre quart del Codi Civil de Catalunya, relatiu a les successions», volum II, Barcelona, 2009, p. 1399-1402.

22. L'observació 6.4 de les conclusions de la Jornada: «6.4. *Observacions Els assistents es mostraren d'acord que l'eliminació de l'adverbi "exclusivament" assuaujaria (tot i que sense eliminar-la completament) la dificultat probatòria de la causa per part dels hereus. Tanmateix, atès que l'acceptació de l'esmena implicaria a la pràctica augmentar els legitimaris desheretables segons aquesta causa, difícilment podrà comptar amb el suport d'aquells que creguin que la llegítima catalana ja es troba*

D'aquesta manera, una interpretació excessivament estricta d'aquesta requisit, tenint en compte que la càrrega de la prova de l'existència de la causa de desheretament recau en l'hereu, ens podria portar a que mai es pogués desheretar justament per aquest motiu ja que serà molt difícil provar, sense dubtes, que la ruptura de la relació familiar és imputable *exclusivament* al desheretat.

Per això, la jurisprudència s'ha encarregat d'aclarir que el caràcter taxatiu i sense possibilitat d'analogia ni d'interpretació extensiva de l'enumeració de causes de desheretament, no significa que la interpretació o valoració de la concreta causa hagi de ser expressada amb un criteri rígid, sinó que s'ha de procedir a una interpretació flexible conforme a la realitat social, al signe cultural i als valors del moment en què es produeixen²³. D'aquesta forma, la jurisprudència està fent un trasllat del problema de la dificultat de la prova, cap a la gravetat de les causes de la ruptura. És a dir, partint de la dificultat intrínseca de provar qüestions de convivència interna familiar, els tribunals passen a dir que, en realitat, no totes les causes de desavenença tenen entitat suficient per a ser tingudes com a mereixedores del desheretament. Diverses sentències diuen que només les causes més sagnants, com ara els maltractaments, són prou importants per produir la sanció de permetre al testador desheretar al legitimari²⁴. Arriben a dir que només quan la imputació de la responsabilitat al legitimari és flagrant, pot ser tinguda en compte per sustentar el desheretament, tot i que normalment es tracta de proves indiciàries²⁵.

*prou –o massa– reduïda en l'àmbit del llibre quart. Sigui com sigui, s'ha fet notar la coherència de l'esmena amb la tendència secular de progressiu afebliment de la institució». Aquestes conclusions es troben a l'obra «Reflexions sobre el llibre quart del Codi civil de Catalunya, relatiu a les successions: encerts, interrogants i propostes de reforma –Jornada organitzada per l'Associació Catalana d'Especialistes en Dret de Successions Cervera, 11 d'Octubre de 2014–», publicada per TARABAL BOSCH, Jaume, a *Indret Revista para el Análisis del Derecho*, número 3/2015. Publicada en internet: http://www.indret.com/pdf/1159_cat.pdf.*

23. SAP BCN (Secció 11ª), de 14 de gener de 2016 (Roj: SAP B 488/2016 – ECLI:ES:APB:2016:488 – Id Cendoj: 08019370112016100025).
24. SAP Girona (Secció 2ª), d'1 d'octubre de 2014 (Roj: SAP GI 977/2014 – ECLI:ES:APGI:2014:977 – CENDOJ: 17079370022014100114): «Como dice la SAPB, Secc. 14 Rec. 646/2012, de fecha 13-02-2014: «*Que esta ausencia sea "exclusivamente imputable al legitimario", en otras palabras que el causante no haya sido la causa de este alejamiento, que sólo en aquellos supuestos más sangrantes pueda producirse en ocasiones, como los malos tratos, abusos, etc. Siendo, sin duda, muy difícil valorar otras circunstancias que quedan dentro de la intimidad familiar, como podían ser las diferencias ideológicas, de carácter, desavenencias, o de cualquier otra índole, que provoque la distancia entre los legitimarios y el causante*».
SAP BCN (Secció 14ª), de 13 de febrero de 2014 (Roj: SAP B 1280/2014 – ECLI:ES:APB:2014:1280 – CENDOJ 08019370142014100036): «2º *Que esta ausencia sea "exclusivamente imputable al legitimario", en otras palabras que el causante no haya sido la causa de este alejamiento, que sólo en aquellos supuestos más sangrantes pueda producirse en ocasiones, como los malos tratos, abusos, etc. Siendo, sin duda, muy difícil valorar otras circunstancias que quedan dentro de la intimidad familiar, como podían ser las diferencias ideológicas, de carácter, desavenencias, o de cualquier otra índole, que provoque la distancia entre los legitimarios y el causante*».
25. SAP Girona (Secció 2ª), d'1 d'octubre de 2014 (Roj: SAP GI 977/2014 – ECLI:ES:APGI:2014:977 – CENDOJ: 17079370022014100114): «*En estos casos sin duda los tribunales habrán de basarse en pruebas, cuya carga corresponde al heredero, conforme al artículo 217 de la LEC, cuanto menos suficientes e indiciarias de la inexistencia de vínculos, es decir, atendido el espíritu abierto de la causa, probar, siquiera, con indicios de razonabilidad y ponderación que se dan los dos requisitos antes citados. Quizás el requisito menos difícil, si así se pone de manifiesto por los familiares*

Destaquem la SAP Lleida (Secció 2^a) de 24 de febrer de 2014 (Roj: SAP L 725/2014 – ECLI:ES:APL:2014:725 – CENDOJ: 25120370022014100388) pel plantejament seguit a l'analitzar la concurrència o no de causa de desheretament. En el supòsit de fet, es parteix d'una situació de ruptura de les relacions familiars entre el pare i la filla que va començar amb el divorci dels pares, quan la filla era menor d'edat, i va prolongar-se després que aquesta fos major d'edat. El pare havia estat demandat per impagament de pensions d'aliments a la filla. Però, posteriorment, el pare va arribar a instar una sol·licitud de mediació per recuperar la relació amb la filla i aquesta no va mostrar cap interès en la mediació. L'Audiència de Lleida va prendre en consideració l'actitud de la filla, però també va valorar que no va ser exclusivament l'actitud de la filla la que va produir l'absència de relació familiar, perquè l'actitud de la filla parteix d'una situació anterior (quan la filla era menor d'edat) provocada pel pare (cit.): «*que ahora se lamenta de aquello que bien podría estar directa o indirectamente relacionado con su propia actuación*»²⁶.

2. DE LA VOLUNTAT DEL TESTADOR COM A REQUISIT DEL DESHERETAMENT

L'art. 451-18 CCCat exigeix que el desheretament es faci constar en el testament, codicil o pacte successori; que el testador expressi una de les causes de desheretament que tipifica l'art. 451-17 CCCat i que sigui designat nominalment el legitimari desheretat. Per tant, el desheretament no es pot presumir mai, essent necessari que el causant manifesti la seva voluntat de desheretar.

Encara que la llei no obliga al testador a explicar els motius del desheretament –només assenyalar la causa que, segons el seu paer, concorre per tal de poder desheretar–, alguna sentència ha arribat a «aconsellar» als notaris sobre la forma en què han de redactar els testaments, suggerint que fóra convenient que fossin més explícits i demanessin als testadors que els expliquessin més detalladament la causa de desheretament²⁷.

Això, lògicament facilitaria la tasca de l'hereu de defensar el desheretament. Però, de vegades, es fa difícil explicar en un testament, amb la concisió que exigeix

próximos y amistades de ambas, es probar la inexistencia de relación familiar, pero que esta falta de relación sea sólo imputable al legitimario-hijo, es más difícil de probar, salvo, como se ha expuesto, en aquellos supuestos fragantes y conocidos. En efecto, mayor dificultad conlleva probar aquellos hechos, que en aquellos que dependen de los lazos familiares afectivos, que, no necesariamente han de ser imputados al legitimario».

26. SAP de Lleida (Secció 2^a), de 24 de febrer de 2014 (Roj: SAP L 725/2014 – ECLI:ES:APL:2014:725 – CENDOJ: 25120370022014100388). Concretament, diu: «*Sin perjuicio de reconocer esta actitud positiva del padre y la falta de interés al respecto por parte de la hija lo cierto es que, como bien se razona en la sentencia recurrida, no puede considerarse como definitiva ni determinante a efectos de responsabilizar exclusivamente a la hija de la ausencia de relación paterno-filial cuando se parte de una situación previa negativa, mantenida en el tiempo e iniciada cuando la hija era menor de edad, sin que las pruebas practicadas permitan atribuir única y exclusivamente a la hija el que se haya desembocado en esa situación, sin intervención alguna del padre que ahora se lamenta de aquello que bien podría estar directa o indirectamente relacionado con su propia actuación*».
27. SAP BCN (Secció 14^a), de 13 de febrero de 2014 (Roj: SAP B 1280/2014 – ECLI:ES:APB:2014:1280 – CENDOJ 08019370142014100036): «*Sería necesario o aconsejable que los fedatarios públicos, al otorgar testamento, invocando esta causa de desheredamiento, no se limitaran a citar literalmente la causa, sino que solicitaran al testador una mayor explicación o razonamiento a fin de evitar situaciones injustas, y facilitar la labor de convencimiento de la realidad de la ausencia imputable al legitimario*».

la tècnica de redacció dels testaments (art. 148 del Reglament notarial)²⁸. No es pot convertir el testament en una mena de biografia en la qual el testador explica les seves relacions personals amb els seus legitimaris. A més, en qualsevol cas, encara que el testador expliqués més extensament quina és la causa que l'ha portat a desheretat el seu legitimari, això no exonera l'hereu de la càrrega de la prova. És més, potser si el testador delimités massa en el seu testament l'explicació de la manca de relacions i la imputació de la responsabilitat d'aquesta manca de relació al legitimari, encara constrenyeria més els mitjans de prova de l'hereu.

2.1. El perdó i la reconciliació

Finalment, no podem acabar aquest article sense parlar de la possibilitat de la reconciliació del causant amb el legitimari que ha incorregut en causa de desheretament. Aquesta reconciliació ha de produir-se per actes indubtables que demostrin que el causant ja no té en compte la causa de desheretament en la qual va incórrer el legitimari²⁹. Tanmateix, el causant pot perdonar el legitimari, concedint aquest perdó en escriptura pública. Fins i tot, s'admet la possibilitat d'un perdó tàcit que es posa de manifest pel fet d'atorgar un testament en el qual no deshereta un determinat legitimari, tot i ser coneixedor el testador de la causa de desheretament³⁰.

Tant la reconciliació com el perdó són irrevocables³¹. Per tant, si després que el testador sigui coneixedor de la causa de desheretament, fa un testament en què no deshereta el legitimari, s'entén que l'ha perdonat; de tal manera que encara que després revoqui aquest testament, no podrà fer ús de la mateixa causa de desheretament en un testament posterior.

28. Decreto de 2 de junio de 1944, por el que se aprueba con carácter definitivo el Reglamento de organización y régimen del Notariado. Artículo 148: «Los instrumentos públicos deberán redactarse empleando en ellos estilo claro, puro, preciso, sin frases ni término alguno oscuros ni ambiguos, y observando, de acuerdo con la Ley, como reglas imprescindibles, la verdad en el concepto, la propiedad en el lenguaje y la severidad en la forma».
29. Cal assenyalar que si el legitimari desheretat al·lega reconciliació o perdó, la prova de la reconciliació o perdó li correspon a ell (art. 451-20 CCCat.).
30. VALLET DE GOYTISOLO, Juan B, en «Comentario del Código Civil», tom I, editat pel Ministeri de Justícia, Madrid 1991, en el comentari a l'article 856 del CC espanyol, pàgina 2094, diu: «Como ha dicho Royo (Derecho sucesorio, p. 254, cfr. También Puig Brutau, Fundamentos, V-2, p. 34): "La renuncia (a desheredar) tácita puede resultar del simple hecho de que el causante otorgue testamento sin hacer uso de la facultad de desheredar, ora porque de modo expreso mencione al legitimari ingrato entre los herederos ora porque hecha la designación por clases de parentesco (mis hijos', mis nietos') no los excluya". "Parece también –añade después– incompatible la desheredación con cualquier atribución de bienes por vía de donación o legado, ya que la asignación de una o de otra llevaría implícito el perdón. El conocimiento por el testador en el momento de testar de la existencia de una causa de indignidad o de desheredación, por ser ese conocimiento un elemento constitutivo del hecho excluyente de la indignidad o de la desheredación, parece que debe ser probado por el indigno o desheredado" (cfr. Sánchez Román, Estudios, VI-2 p. 284)».
31. VALLET DE GOYTISOLO, Juan B. Obra citada, pàgina 2095 diu: «Como sea que la remisión debe considerarse irrevocable (Royo, Derecho sucesorio, p. 252; LACRUZ (Elementos, V, p. 560) la revocación del testamento que la contenga, aunque sólo sea en forma tácita, no podrá producir la revocación de tal remisión. Pienso que, en cambio, ésta resultará ineficaz en caso de nulidad del testamento en que se haya otorgado por vicio de capacidad o defecto de forma: pues, decaerá al desaparecer la raíz su soporte (Vallet, ADC, 1968, p. 59 y Legítimas, I, p. 707)».